

Zeměpisné podmínky hospodářského života v československém národním území.

Doc. Dr. Viktor Dvorský.

Politickohospodářská soustava lidstva, která dospěla k débaclu světové války, tím samým prokázala, že není udržitelná. Vývoj organismů — také hospodářská a politická organisace je zjev biologický — je zatížen známou kotvou, konservativismem hmoty. Zůstatí při starém a vrátiti se k starému je vždy pohodlnější než budovati nové, i tehdy, když se staré »osvědčilo« tak znamenitě jako nyní. Ale popudy ke změně jsou dnes příliš mocné: šílené kopce miliardových dluhů, úpadek výrobní a nákupní schopnosti, posléze přímé odmítání obchodních styků, ztracené jus commercii, snad na desíletí? Ohledy zmizely všechny. Každá zbraň je dobrá, je-li účinná, a není pochyby, že každé zbraně bude využito. Hospodářské jistě až do posledního důsledku, neboť jsouc nekrvavá neodpuze tolik jako jiné zbraně. Proto návrat k starým poměrům je nemožný. Něco nového vzejíti musí.

Cesta k tomu je dvojí: 1. Splynutí všech hospodářskopolitických jednotek v jedinou světovou organisaci hospodářskou. Předpokládá setření všech hranic státních. Organisace, která by stanovila plnou rovnoprávnost všech kdekoli narozených po celém povrchu zemském, kde by základní právní vztah byl: jednotlivec — lidstvo, je zajisté ideální a myslím, že jsme oprávněni učiniti si ji konečným cílem. Dnešní doba není však pro ni zralá. Překážkou jsou jednak národní antagonismy v skupině evropské, které však se podstatně zjednodušují ve formuli: Němci a jich klientela > všichni ostatní, zejména však kulturní stav národů neevropských a nepoevropštěných. Pro ně třeba teprve určití role všelidsky užitečné.

2. Zbývá druhá cesta: organisace světového hospodářství prostřednictvím právních států. Takovými mohou býti pouze státy národní ustrojené dle základních zásad smluvených celým lidstvem evropského kulturního okruhu. Státy, v nichž je zájem celého jednoho národa podřizován zájmům jiného národa, nebo dokonce i jen národního zlomku, nejsou státy právní, nýbrž mocenské

Mocenské pojetí států vedlo nutně k obecnému vzplanutí nepřátelství a povede k němu opět a opět, přežije-li tuto válku. Skutečným východiskem z krise je mezinárodní právní řád, nikoli ovšem mezistátní smlouva o pojištění moci. Mocenskou cestou nelze příslušníkům evropských a zejména středoevropských států zabezpečiti účast na světovém hospodářství. Některé užité statky jsou vůbec nedosažitelné po souši (na př. káva, kakao) nebo jen v míře zcela nedostatečné a vůbec pochybné (bavlna z Egypta a Turkestanu, vlna, rýže), nebo je mocenská cesta k nim beznadějně daleká (měď v Katanze, kaučuk).

Zajisté netřeba obšírně vykládati, že organisátorem světového hospodářství je lidstvo evropského kulturního okruhu a že pořádek musí býti zjednáán nejprve v jeho středu. Bude-li hospodářskopolitická soustava evropského lidstva dokonalou, přičlení se k ní hospodářství národů neevropských bez velkých nesnází. Pak teprve bude možno řešiti otázku otevřených dveří v oblastech koloniálních.

Základní zásady pro hospodářskopolitickou soustavu Evropy nevyprýští z theoretických úvah, nýbrž z nabytých poznatků, ze zkušeností, jichž je nashromážděno dostatek. Tu je předně zřejmo, že se politickohospodářské jednotky shodují s oblastmi jazykovými, pokud tyto tvoří geografické celky, to jest končiny určitých znaků a patrných hranic. Původ a význam hranic, schopnost býti dobrou hranicí, vyplývají z hospodářského života, z dopravy. K funkci politických hranic dospívají pak pruhy, kde doprava suchozemská slábne stávajíc se obtížnou (rozvodí), a zase takové, kde doprava vodní, někdy podporována paralelní suchozemskou, zhušťuje se ve velkou průchodní a vstupní cestu (břehy mořské, mohutné toky jako Dunaj, Rýn). Pro všechny evropské hraniční pruhy, ať již slouží nyní za hranice politické čili nic, je typickým, že probíhají na periferii okrsků jazykových, nechávajíc jednotlivé zlomky, ale určující jádru a většinu každého národa hospodářskogeografickou oblast. Teritoriálně jsou veškeré hospodářskopolitické jednotky v Evropě dány. Je třeba pouze je konstituovati v jejich hranicích.

Nejprve pojednáme o výrazných znacích hospodářskozeměpisných, jimiž se československé národní území liší od krajín sousedních. Území to vystupuje beze všeho přechodu náhle z náplavových rovin severního Německa a horních Uher a je charakterisováno jak značnou nadmořskou výškou a vnitřními rozdíly

výškovými, tak pestrou růzností hornin, z nichž se skládá jeho půda. Agrární formy uherské a pruské, předpokládající široké rozlohy a koncentraci majetkovou směřující k velkovýrobě nemnoha plodin a k jich vývozu, byť i jen uvnitř velkých politických útvarů, nehodí se pro české území. České a slovenské krajiny mají celkově ráz samozásobitelský. Produkují mnoho rozmanitých plodin, ale jen v takové míře, že pravidlem nezbývá mnoho na vývoz mimo oblast, ale také zase schodky nejsou značné. Proto nucený vývoz působí tu mnohem zlobněji než v krajinách zařízených na rozsáhlé odprodeje. Snaha po takovém politickém ústrojí, které by české zemědělství zabezpečilo před reprisou dnešních pohrom, je logicky nutným výsledkem nabytých zkušeností.

Rozdíl mezi oblastí rozmanitých starých vrstev geologických a mezi pásmy náplavových rovin jeví se též v hornickém bohatství československého území a v hornické sterilitě severního Německa a vlastních Uher. Strach, že za užitečné minerály, které jsou české půdě odnímány bez náhrady, bylo by nutno poskytovat hospodářský ekvivalent, vysvětluje vášnivý odpor rovinných sousedů proti hospodářské samostatnosti českého území. Horský charakter československých zemí poskytuje též hojnost vodních sil a bohatství lesní, jichž se rovinným sousedům rovněž nedostává.

Méně příznivým pro české území jeví se tento rozdíl v poměrech dopravních. Jak železniční tak vodní doprava nachází v severním Německu a ve vlastních Uhrách otevřené krajiny, kde se může vyvíjeti přímočárně, nachází toky, jimž možno dopomoci k dopravnímu významu úpravami nepřiliš nákladnými. Budoucnost teprve ukáže, zdali pokroky technickými bude lze zrychlit dopravu na tratích horských, zdali vyšší náklady nebudou uhrazeny využitím vodní síly, zdali využití to nedá se uvést v úspěšnou spojitost se splavněním toků. Otázky ty týkají se vesměs dopravy ryze obchodní. Uplatní-li se postupem kultury vyšší míra požitková, jak před válkou se již dalo nikoli zvolna, vynikne československé území nad rovinné sousedy právě rozmanitostí svého krajinného výrazu, tím co poskytne oku cestujícího.

Otázka vodní síly vyniká ovšem i při posouzení schopností průmyslových, ale podstatného rozdílu tu nezakládá, neboť hranice, probíhající po hřebenech horských, přičleňují politicky část vodními silami bohatého území k oblasti rovinné, tak zvláště na severu české massy.

Na jihu hraničí československé národní území s oblastí alpskou. Zřetelným mezníkem mezi českou massou a krajinami alpskými je Dunaj od Rezna ke Kremži. Po stránce hospodářské však jen od Pasova ke Kremži, neboť pánev jihobavorská vykazuje některé podobnosti s územím vlastních Čech. Alpské agrární poměry vyznačují se nedostatečným vývojem pásma obilního. Naproti tomu průměrná výška českých a slovenských krajin je mu napořád přízniva. České krajiny, byť i dosti vysoko položené, rozvíjejí se pravidlem jako náhorní roviny i skýtají dostatek půdy ploché. Opakem k zemím alpským jsou často právě tyto výšiny nositelkami obilního hospodářství a nikoli dna údolní. Poněvadž české a slovenské hory jen zřídka vynikají nad pásmo středohorské — vskutku velehorské tvary nacházíme jen ve vysokých Tatrách — má naše horské hospodářství jinou soustavu než alpské. Klade daleko větší váhu na lesnictví než na extensivní chov dobytka. Vysokohorské hospodářské formy nacházíme jen v oblasti karpatské, a to značně odchylné od alpského typu. Je tedy patrné, že rolnické hospodářství v území československém má také v poměru k zemím alpským ráz odlišný a samostatný.

V hornictví jeví se rozdíl ne tak v počtu a rozmanitosti užitečných minerálů, jako ve vydatnosti ložisk. Kdežto v českých zemích je možná těžba vskutku velkého stylu, hornictví alpské s nevelkými výjimkami je pouhým paběrkováním.

Po stránce průmyslové odpadá v alpských zemích průmysl, opírající se o rozsáhlou produkci rolnickou.

Dopravním prostředkům staví se v alpských zemích větší překážky než v českém národním území. Doprava vodní omezuje se na periferickou cestu dunajskou. Naproti tomu poloha alpských zemí činí je nezbytnou oblastí průchodní, kdežto české území lze na západě obejít. Za změněných poměrů politických bylo by věru možno výhodnější komunikační využití plošší krajiny na východním okraji Alp. Charakteristický rozdíl mezi českým a alpským územím jeví se v dopravě tím, že české území je dopravně koncentrické (se středisky v Praze, Plzni, Budějovicích, Brnu, Olomouci, Prešpurku a Košici), kdežto vlastní území alpské je pouze průchodní. České území má skutečný průchodní ráz pouze ve směru Slezsko-Dunaj. Tím je dopravní odlišnost českých zemí od pásma alpského dostatečně osvětlena.

S krajinami podobného typu souvisí československé národní území dvěma poměrně úzkými pruhy na západě a na východě

Na západě je to v úvodí Ohře na hranicích Bavorska a Saska. Geologicky mají sice Horní Bavyry složení naprosto rozdílné, ale co do tvarů povrchových, co do poměrů podnebných jsou tu podmínky dosti podobné, čímž i hospodářství obou oblastí sbližuje se svými formami. To platí v hlavním ryse též o lese Duryňském. Rozdíl mezi územím českým a středoněmeckým je tu dán poměry dopravními, které, jak výše poznamenáno, zakládají právě hranice politické. Bavorské horní úvodí Ohře tvoří uzavřenou kotlinu se sklonem do Čech. Jinak mají Bavyry koncentrický dopravní systém, který má svá střediska (Mnichov, Norimberk, Augsburg) právě tak, jako mají západní Čechy své středisko v Plzni. Směrem k hranicím (Šumavě) doprava na obou stranách se radiálně rozbíhá. Jediné železniční středisko, které by mohlo skoro týmž právem náležeti systému bavorskému jako českému, je Cheb. Na této straně má české území ještě jednu vnitřní hranici: Císařský Les.

Mnohem významnější je spojitost na východě. Karpatské pásmo, v němž převládá oligocenní flyš, táhne se nepřetržitě ze středu Moravy celým horským obloukem až k Sedmihradsku. Do maďarského a německého národního území nezasahuje nikde krom vzdáleného, ojedinělého proužku ve Vídeňském Lese. V tomto širokém horském oblouku je podkladem svým jednotné hospodářství pastýřské a drobnorolnické, které se liší na českém území místní pokročilostí oproti polskému a maloruskému, nikoli však přírodními podmínkami. Styčným bodem jsou též velká ložiska uhelná vně karpatského oblouku. Zde skutečně české národní území splývá i hospodářsky s východním sousedstvím. Rozlišení lze najíti jen v poměrech dopravních, a to jen v míře omezené. Karpaty dávají polské a slovenské dopravě směr protichůdný, kdežto moravská a slovenská doprava spěje k společné basi, k Dunaji. Na Odře splývá české území s německým i polským také po stránce dopravní.

O podobnosti hospodářských typů (agrárních) lze mluvit ještě na dolním Slovensku, kde při ústí slovenských řek do Dunaje se vytvořily náplavové roviny podobné uherským. Okrsek ten je však od ostatních rovin dokonale oddělen na západě Malými Karpatami, na východě horami Novohradskými, na jihu pak tokem Dunaje. Komunikačně nemá s uherskými rovinami organické spojitosti, jak dokazuje, že žádná velká železniční linie nepřekročuje Dunaj. Slovenské komunikace severojižní končí na Dunaji v podélném směru alpsko-vnitrouherském.

Ačkoli tedy československé národní území má polohu ryze centrální, přece velká část geografických podmínek hospodaření liší se od sousedních území s jedinou výjimkou východního pruhu na Odře a Visle.

Světové hospodářství nebude nikdy ovládáno duchem altruistickým. I kdyby zmizely státní hranice, cla přednostní a prohibiční, vždycky se budou jednotlivé krajiny řídit zásadou, do ut des. Zásada ta je správná a naopak odporuje přirozeným základům hospodaření, jestliže pomocí systému daňového a pomocí kapitálu sídlícího jinde přesunuje se bohatství zemí produktivních na místa a oblasti, které svou hospodářskou silou nikdy by ho nedocílily.

Jak se utváří příští styky jednotlivých politickohospodářských celků, nelze dnes odhadnouti. Jisto je, že každý musí počítati nejprve se svým, a nejvážnější otázkou jeví se tu, pokud která politickohospodářská jednotka může krýti nezbytné neb alespoň nejnezbytnější potřeby obyvatelstva vlastní produkcí. Tu jsou poměry v československém národním území velmi příznivé. Klimatický ráz českých plošin a slovenského Podunají je blízký stepnímu, takže obiliny jsou tu skoro jako ve své stepní vlasti. Vlivy podnebí okeánského mírní sucho, takže se tu daří i plodiny s větší potřebou vlhka, posléze pak různá patra výšková, podhorí i vysočiny skýtají stupnici podmínek pro různé způsoby hospodaření. Tak i pro hospodářství vinařské. České země se Slovenskem, zejména kdybychom odečetli průmyslové okrsky ležící za hranicemi českého národního území, vystačily by i za mírové spotřeby (též průmyslově) vlastní produkcí obilin, zemědělských i vína. Teprve silná industrialisace Slovenska a jižních Čech způsobila by větší deficit, nikdy však rázu katastrofálního. Karpatská polovina českého národního území zabezpečuje mu jako hospodářské jednotce též plnou úhradu masa, ano i produktů mléčných, neboť právě v karpatské části jsou rozlehlé okrsky, kde extenzivní chov dobytka je hospodářsky výhodnou formou. Běře-li v počet mezinárodní obchod, tu se jeví vyhlídky na naši hospodářskou soběstačnost ještě příznivěji. V cukru, ovoci i jiném zboží původu rolnického máme kompenzační předměty za eventuelní schodky obilní a za nákup krmiv a hnojiv. Některé předměty vývozní daly by se ještě intenzivněji organisovati (tak na př. vývoz ječmene a sladu nahraditi vývozem hotového již fabrikátu, piva). Nákup masa v cizině nebyl by zjevem nevýhodným, neboť z krajín, kam plynou průmyslové výrobky, dlužno též něco odebírat. Posléze

zbývá otázka, jak by stoupla rolnická produkce při přesunech vlastnických, po výkupu a parcelaci latifundií, po komasacích a melioracích hlavně na Slovensku.

V produkci lesnické dávají nám všechny čtyři české země nejlepší vyhlídky. Potřebný dovoz cizích tvrdých dřev je bohatě převyššen vývozem dříví stavebního i palivového.

Naleziště užitečných minerálů jsou v českých zemích velmi četná a druhu rozmanitého, uhlí kamenné a hnědé, železo, olovo, stříbro, zlato, měď, uranová ruda, kaolin, ano i sůl a petrolej a j. Ale množství jsou vesměs omezená a nikoli nevyčerpatelná. V nejdůležitějším, v uhlí, stačí ovšem české země krýti svou spotřebu (ložiska hnědouhelná jsou též na Slovensku), vývoz není však zjevem žádoucím. Dlužno pomýšleti na budoucnost a tu je patrné, že vyčerpání ložisk uhelných nebude možno nahraditi vodními silami, poroste-li průmysl. Již z důvodů uhelné politiky je hospodářská samostatnost českých zemí nezbytná. Jinak hrozí jim škody nenahraditelné. Česká koruna utrpěla zajisté již dosti ztrátou nejdůležitější hornické oblasti, horního Slezska, v době, kdy český národ neměl na politické vedení své vlasti žádné ingerence. S dovozem železné rudy dlužno v budoucnu počítati, ostatně ani dovoz surového železa by nevadil, pokud by jeho hodnota byla kryta vývozem strojů.

Český průmysl má kromě uhlí, vodních sil, bohatství lesního a různých užitečných nerostů mohutnou oporu v rolnické produkci jak rostlinné tak živočišné. Potravinářský průmysl má veškeré podmínky k rozsáhlé soběstačnosti, v značné míře i průmysl kovový a dřevařský. V textilním průmyslu setkáváme se ovšem se společnou závislostí všech západo- a středoevropských zemí na zámořském dovozu surovin. Pokud by karpatské pásmo přispělo, aby byl podstatně redukován dovoz vlny, nelze theoreticky odhadnouti. Podmínky pro rozsáhlý chov ovcí tu jsou. Snad i pěstění lnu a konopí dalo by se znovu oživit. Hůře než jiné evropské země (krom Ruska) nebyli bychom na tom nikdy.

Pro rozvoj průmyslu jsou ovšem důležité cesty, po nichž přicházejí suroviny, a prostorový poměr k odbytišti. Pro bavlnu a vlnu mají české země výhodnou cestu labskou, jejíž hodnoty ovšem bylo by teprve tehdy řádně využito, až by byly vodní cesty rozvětveny uvnitř země. Suroviny z východu nabyly by vodních drah teprve, kdyby došlo k vytvoření skutečné plavební sítě vnitroeurospké. Celkově není poloha českých zemí na Labi, Dunaji a v blízkosti

Visly nepřízniva novému vývoji. Posléze nejsou železniční trati k moři Severnímu a Baltickému dlouhé a probíhají krajinami snadné dopravy. Obtížnější je spojení s mořem Jaderským. V poměru k odbytištím mají české země výhodnou polohu okrajovou na hranicích mezi průmyslovou a agrární Evropou.

Dopravně skýtají české země mnoho příznivých podmínek dosud nevyužitých. O vodní síti byla již zmínka. Pouhé průchodní linie neměly by ovšem velkého významu a patrně by se ani nevyplácely. Docela jinak utvářily by se poměry, kdyby bylo možno síť vodních cest hustě rozvětvit, tak aby v mnoha případech nebylo nutno zboží vůbec překládati. Zřízením četných přehrad bylo by lze zabezpečiti dostatek vody pro všechny průplavy.

Největší nevýhody železniční nevznikají z obtíží daných tvary půdy, nýbrž ze železniční politiky okolních zemí, které zneumožňují řádnou koncentrickou organizaci českých železnic a snaží se vnutiti českým zemím funkci periferickou a periferickoprůchodní. Jednotlivé oblasti jsou uměle vytrhovány z celého dopravního systému a připoutávány k jiným. Vidíme to již z toho, jak málo železnic překročuje nizoučkou českomoravskou vysočinu, jak málo jich prochází snadno prostupnými Bílými Karpaty. O tratích obcházejících zúmysla Prahu, o umělých odklonech východozápadní evropské dopravy od Čech bylo již nesčetněkrát psáno.

Právě na dopravních prostředcích lze nejlépe pozorovati — co v míře ne tak náraz zřejmé, ale při tom nikoli menší, jeví se také v průmyslu — že české země nepotřebují umělé podpory, nýbrž jen odklizení závislostí, cizích zásahů, které porušují normální vzestup jejich hospodářského rozvoje. Škody a prospěchy ty dotýkají se obyvatelstva v českých zemích usedlého bez rozdílu národnosti. Naši politikové uváděli tyto skutečnosti často na paměť českým Němcům, vždy bez výsledku. Hospodářská politika českých Němců připomíná bajku o lakomém a závistivém, které bůh chtěl obdařiti slibuje dvojnásobně druhému, co si vyžádá prvý. Čeští Němci milerádi ztratí jedno oko, jen aby Češi pozbyli obou.

V poměru k jiným hospodářským oblastem jeví se postavení českých zemí potud výhodno, že nemusí (a nebylo by to pro ně ani prospěšno) nabízetí produkty hospodaření rolnického a suroviny, tedy zboží, jehož odbyt by je činil závislými na trhu německém. Pro veškeré suroviny najde se dobrá poptávka domácí, tolikéž pro potraviny. Samostatná hospodářskopolitická jednotka českých zemí nebude nikdy zlepšovati svou bilanci vývozem věcí

potřebných domácímu obyvatelstvu, ani zdražováním jich doma pro levnou nabídku venku. Není pak nikterak bez významu, že oba naše hlavní vývozní předměty potravinové, cukr a pivo, jsou konkurenčním zbožím výrobků říšskoněmeckých. V ovoci nebylo by škodou, kdyby ho zůstalo více domácímu konsumu a kdyby vývoz se soustředil raději ve fabrikátech, které by si snadno našly i jiné cesty odbytu. Základem obchodních styků s jinými hospodářskými jednotkami bude odbyt výrobků průmyslových a koupě surovin, a tu přijdou k platnosti jih a východ, bližší i vzdálenější a vzdálený západ, zejména Amerika a Austrálie jako dodavatelky surovin textilních.

Lepší cesta ke zlepšení platební bilance, než vývozem věcí potřebných domácímu obyvatelstvu, otvírá se využitím originality půdy a lidu k průmyslu uměleckému a k návštěvě cizinců. Český národ mimo nejbližší sousedství není nikde stíhán nepřátelstvím a v dlouhém období, v němž budou doznívati válečné hořkosti, působíce na hospodářské styky, pokud nejsou zcela nezbytny, nebude proti němu nechuti.

Není pochyby, že světové hospodářství se octlo v kritickém stadiu. Blízká doba rozhodne, bude-li zachováno přežilé mocenské stanovisko k dalším pohromám lidstva, či stojíme-li na prahu nové doby, kdy bude možno každé hospodářskopolitické jednotce věnovati se vývoji přiměřenému jejím podmínkám a nerušenému uměle konstruovaným nadprávním jednotek jiných, namnoze hospodářsky slabších.

Středostavovské živnosti v přechodu do mírového hospodářství.

Dr. V. Schuster.

Světová válka nynější zasluhuje co do metody i účinků ná-
zvu války vyčerpávací. Vyčerpáván jest postupně materiál nejen
věcný, nýbrž do značné míry i lidský. Válka způsobila nezměrné
škody na pracovních silách, miliony zničila, zmrzčila nebo zne-
hodnotila, ba ve svých účincích poškodila i budoucí generaci co
do počtu i co do kvality. Pracovní energii, jež ještě zbyla, dlužno
zachovati i posílit a péče o budoucí generace stává se za těchto
poměrů nejen důležitým úkolem sociálním, humanitním a národ-
ním, nýbrž i hospodářským. Nebyla-li snad před válkou pracovní